

raires) az irodalmi terek határmezsgyéit veszi górcső alá, a másodikban (Frontières des langues) pedig a nyelvek közti határokról értekezik.

Az irodalmi határvonalak közül elsőként a szent és profán tér kombinációjából létrejött gótikus katedrális esztétizálódásáról esik szó, hogyan vált időn és téren kívül ragadt szimbólummá, egyfajta „no man’s land”-ként. Utóbbi kifejezést itt alkalmazza Ádám először, ám később több helyen is megfigyelhető lesz, az esszékét összekötő újabb kapocsá válik. A következő fejezetben is a katedrális-tematikával találkozunk, csak konkrét időben, a romantika korában: Báró Eötvös József és Stendhal művei, valamint a köztük fellelhető párhuzamok kapcsán. Az első rész utolsó két írása pedig a konkrét földrajzi határok és a szerzői identitás(ok) kérdéseit feszegeti, két frankofón szerző kiemelésével. Tahar Ben Jelloun marokkói származású író és akadémikus *Partir* című regényében a határokon átívelő identitás-keresés folyamatát elemzi Ádám, míg a haiti születésű, de québeci íróként számon tartott Danny Laferrière esetében viszont ismét a no man’s land fogalmával találkozunk, a határok nélküli, belső identitás jellemzőjeként.

A kötet második részében az irodalmi szövegektől kissé eltávolodva már konkrét fordításelméleti kérdésekkel találkozunk, a nyelvi határvonalak elmosódásával. Az első fejezet igazán kultúrtörténeti csomagot kínál az olvasónak, Chateaubriand magyarországi recepciótörténetét vázolja fel. Az ezt követő esszében Ádám részletesen kitér a bevezetőben már ábrázolt olvasó fordító kérdésére. Annak jár utána, vajon a fordító személyében és feladatában hol ér véget az olvasói szerep, majd hol kezdődik a tolmácsé, aki nemcsak megért, hanem értet is – mindezt Guy de Maupassant *Le Horla* novellájával illusztrálva. Folytatásul a magyar műfordítástörténet egyik legjelentősebb és legfontosabb időszakával ismerkedhetnek meg a francia olvasók, a kommunista éra idején lezárt határok mögött a fordításokban létező irodalommal. A műfordításnál maradván még ugyan, ám egy újabb határvonalat átlépve a következő írásban a filozófiai szövegek átültetésének kérdését járja körül Ádám, a műfordítás és a szakfordítás általánosabb kérdéseit tárgyalva. A kötet záró tanulmánya pedig ismét a frankofón irodalmak felé tekint, a kanadai francia, vagyis québeci irodalom magyar recepciójának és kapcsolatainak történetét foglalja össze.

Amint a fentiekből is látszik, Ádám Anikó esszékötete egy nagyon aktuális és mondhatni divatos kritikai nézőpontból kiindulva mutatja be a francia közönség számára elsősorban a magyar-francia irodalmi kapcsolatokat. A terjedelmi kereteken belül igazán mélyreható módon tárgyal komoly irodalomelméleti problémákat, mégsem túl didaktikus vagy unalmas. Kár, hogy magyarul nem olvasható, a téma iránt fogékony, de franciául nem tudó hallgatók és kollégák is minden bizonnyal örömmel forgatnák.

SÁRDI KRISZTINA

Adeline Gargam: Les Femmes savantes, lettrées, et cultivées dans la littérature française des Lumières ou la conquête d’une légimité (1690–1804). Honoré Champion, Paris, 2013, 1064 l.

A könyv a szerzőnő, Adeline Gargam doktori disszertációjából készült, mely igen alapos kutatások alapján dolgozza fel, óriási anyag ismeretében, a nők intellektuális emancipációjáért folytatott küzdelem történetét a francia felvilágosodás korában. Az időbeli határokat tágan értelmezi, és inkább művekhez, mint korszakhatárokhöz köti az elemzést. Bevezetőjében részletesen tárgyalja és indokolja, hogy miért nem az ún. klasszikusnak hitt felvilágosodás korszakát öleli fel az anyaggyűjtés, ugyanis annál jóval szélesebb körben határozta meg a téma korpuszát (1690–1804). Munkája nemcsak érdekes, de könnyen olvasható is egyben, ami nagyra értékeli az ilyen doktori munkák esetében. A könyv az Honoré Champion kiadónál jelent meg két kötetben, egy olyan sorozatban (*Les Dix-huitièmes siècles*), amely a XVIII. századot és szellemi életét a pluralitás jegyében mutatja be.

A nőirodalom ugyan az utóbbi időben nagyobb figyelmet kap, ez azonban még mindig csak a kiemelkedő, némileg ismert személyiségekre irányul, és sok érdekes alkotó életműve továbbra is homályban marad. A nagy terjedelmű monográfia első kötete viszont nemcsak ismert alkotónókról, tudósokról, filozófusokról vagy írókról szól, hanem náluk jóval kevésbé ismert személyiségekről is, és nem kizárólag az irodalom területét öleli fel. Ilyen felfedezés pl. a híres bába, Du Coudray asszony, akinek működése

óriási mérföldkövet jelentett a francia szülézet fejlődésében. A viszonylag híresebb nevekről is el lehet mondani, hogy nagy részüket csak a téma hivatásos kutatói vagy a korszak szakértői ismerik, a szélesebb szakma vagy az olvasók számára ismeretlenek. Így olvashatunk gyógyszerész nőkről, herboristákról, műgyűjtőkről, amatőr patológusokról, de még „fantom” írónőkről is. A könyv feltétlen érdeme, hogy teljességre ugyan nem törekedve, de bevonja érdeklődési körébe ezeket a művészeteken kívüli körökhöz tartozó alkotókat is. Adeline Gargam igyekezett számba venni minden olyan személyiséget, aki hozzájárult a női státusz felemeléséhez és a férfiakkal való egyenrangúság elismertetéséhez.

Természetesen beletartozott a témakörbe a diszkrimináció, a nők iránti megvetés és a polgárjogok megtagadásának korabeli története is. A szerzőnő tehát kitekint az előzményekre, hosszasan kitér nemcsak az adott korban dokumentálható, de az azt már évszázadokkal megelőző nőgyűlöletre, a mâcon zsinatot pl. többször is említi (Kr. u. 581). Sok forrást jelöl meg, idéz és használ fel, hogy mélységében mutathassa meg a „művelt” férfitársadalom mentalitását ezen a téren. Természetesen ellenpéldákat is ismertet, több olyan kötet címére hivatkozva, amelyekben a „szébbik nemet” dicsérik. A hátrányos megkülönböztetés filozófiai hátterének megvilágítása értékes szempont a kérdés megítéléséhez.

Mivel Gargam a történeti és politikai szempontokat sem rekesztette ki érdeklődési köréből, a vizsgált kritériumok szintén igen sokfélék. Kitér pl. több olyan női utópikus mozgalomra, amelyeket maga is „maradinak” vagy „futurisztikusnak” titulál, bár kuriózumként említésre méltók. Való igaz, hogy némelyik elképzelés megmosolyogtatja az olvasót, annyira végletes és férfielenes. Még elképzelni is nehéz, miként lehet a férfiakat teljesen kizárni a társadalomból, és kizárólag évi egyszeri kapcsolatot teremteni velük, akkor is kizárólag az utódnemzés céljából, persze ilyen esetekben nyilván kézenfekvő az az elfogadhatatlan magyarázat, hogy a kirekesztés hasonló természetű, tehát jogos negatív reakcióval válaszolni rá.

A francia felvilágosodás korában igen elterjedt fogalom és műfaj volt a „vita”. A fiatal lányok és általában a női nem nevelésének és oktatásának a problémája megosztotta a nézeteket. Egyesek a tanítást szükségesnek és fontosnak

tartották, mások éppen ellenkezőleg, annak feleslegességét és veszélyeit taglalták. Már a reneszánsz idején is aktuális volt a női oktatás kérdése: végül a katolikus egyház reformátorai kezdeményezték a különböző női rendeknek egyben oktatással is foglalkozó zárt közösségekké való átalakítását. A francia forradalom erre is kihatással volt: Olympe de Gouges (1748–1793) megírta a híres emberi és polgári jogok nyilatkozatának mintájára a nők polgári jogainak nyilatkozatát (*Declaration des droits de la femme et de la citoyenne*, 1791). A szöveg 17 pontban fejtí ki a nők abszolút egyenjogúságát, még szexuális téren is, a férfiakkal egy szintre helyezve őket, jogaikat tekintve. Mivel de Gouges politizált, sőt a forradalomban is tevékenyen részt vett, vakmerő fellépése az életébe került: 1793-ban, 45 éves korában lefejezték. Számos írásában harcolt nemcsak a nők emancipációjáért, de a rabszolgaság eltörléséért is, ami kivételesnek számított a forradalmárok között.

Adeline Gargam könyvének második kötete leginkább a nők irodalmi munkásságáról szól. A színházi daraboknak különös figyelmet szentel, és említésre méltó, hogy aprólékosan elemzi a jellemző „női” műfajokat, a témaválasztás és a női lét közti összefüggéseket, és a nők helyét az irodalmi alkotások terén, kortárs férfiírókkal összevetve. Az említett és egyben tanulmányozott emlékiratírók között nemcsak olyan híres memoralistákat tárgyal, mint pl. Madame de Staal-Delaunay vagy Madame de Genlis, de még Marmontel nevével is találkozunk. A szerző ugyancsak tág horizontú összefoglalóban ismerteti a korabeli szalonok világát, ahol a nők vezető szerepet játszottak. Du Deffand márkiné, Julie de Lespinasse vagy Madame de Tencin irodalmi szalonjai fontos helyszínei voltak a véleményalkotásnak, és a felvilágosodás filozófusainak nézeteit is hatékonyan terjesztették. Gargam nemcsak a szalonok működéséről és társadalmi helyéről rajzol hiteles, alaposan dokumentált képet, de beszámol arról is, milyen szellemben ábrázolták a „tudós nőket” ebben a korban, és hogyan figurálták ki őket komikus hangvételű színdarabokban. Nemcsak Molière idejében, de később is kedvelt, sőt hálás téma maradt a gúnyolódásra a szalont működtető „álértelmiségi”, nagyvilági asszony. Ezt a közkeletű vélekedést és szarkasztikus felfogást cáfolja majd meg Marivaux egyik befejezetlenül maradt regényében, a *Marianne életében*, ahol rendkívül pozitív karakterként mutatja a sze-

replők között a két szalont működtető hölgyet, Madame de Mirant és Madame Dorsint. A szalonok világa után Gargam számba veszi azokat az íróknak, akik társadalmi és anyagi szükségletből űztek írói tevékenységet, és foglalkozásuk, sőt megélhetésük lett az írás. Értekezésének első kötetében ugyan már említést tett róluk, de tézise végére érve teljességében kibontja ezt a témát. Végezetül összegzi kutatásainak eredményeit, bebizonyítja, hogy a felvilágosodás igenis nagyban hozzájárult a női egyenjogúság kivívásához, leginkább az oktatás és az irodalom, de tágabb értelemben a humán tárgyak szinte minden területén.

Összességében elmondható, hogy a szerző rendkívül széles anyaggyűjtésre támaszkodva

sok fontos témát vet fel és vizsgál alaposan, és elemzései a szakirodalomban végzett nagy háttér munkáról is tanúskodnak. Külön értéke munkájának az, hogy nagy tudományos felkészültségét képes volt olvasmányos stílusban közreadni a szélesebb szakma és az olvasók számára. Így a témát nem feltétlenül, vagy nem ilyen mélységében ismerő olvasó is sok érdekességet találhat a könyv olvasása során, a szakembereket pedig alapos lábjegyzetek és bibliográfia segíti a további tájékozódásban. Mindezek alapján a monográfia ezentúl kézikönyvnek tekinthető a témakör tanulmányozásában.

VÁRADI MÁRTA